

Шкурко Микола Пантелійович (нар. 16.12.1954 р. у с. Крути Ніжинського р-ну Чернігівської обл.) – підприємець, громадський діяч, меценат. Випускник Київського технологічного інституту харчової промисловості (1977 р.). Засновник Ніжинського товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка (1989 р.), Просвітньої виробничо-комерційної фірми «Сяйво» (1993 р.). Незмінний директор Благодійного фонду «Ніжен» (з 2002 р.). Голова Асоціації «Об'єднання підприємств Ніжинщини» (2011–2025). Перший голова Ради директорів Громадської спілки «Асоціація розвитку льонарства і коноплярства України» (у 2017 – 2023рр.). Один із ініціаторів створення Ніжинської стіни Героїв та встановлення пам'ятних знаків на честь заснування 1648 року Ніжинського полку Війська Запорозького і 1652 року Веркіївської сотні Ніжинського полку Війська Запорозького.

**ПРО ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОГО
ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА
ЧАСІВ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО
ЯК ІСТОРИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ
УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

**ПРО ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОГО
ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА
ЧАСІВ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО
ЯК ІСТОРИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ
УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

*Матеріали до засідання Координаційної ради з питань
утвердження української національної та громадянської
ідентичності при Чернігівській обласній державній
адміністрації*

Відповідальний за підготовку:
Шкурко Микола Пантелійович,
директор БО «Благодійний фонд "Ніжень"»

Ніжин – 2026

УДК 94(477)"16/18"

П 78

П 78 Про досвід національного державного будівництва часів Війська Запорозького як історичне підґрунтя утвердження української національної та громадянської ідентичності в Чернігівській області : матеріали до засідання Координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Чернігівській обласній державній адміністрації / Відповідальний за підготовку: Шкурко Микола Пантелійович, директор БО «Благодійний фонд "Ніжень"». Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2026. 40 с.

ISBN 978-617-640-743-0

Ці матеріали призначені працівникам установ державної влади і місцевого територіального самоврядування, політичним і громадським діячам, історикам і краєзнавцям для ознайомлення з досвідом національного державного будівництва часів Війська Запорозького як історичним підґрунтям у державотворчому процесі, розвиненим у добу Української Держави, задля побудови сучасної держави Україна

© Шкурко М.П., 2026

ISBN 978-617-640-743-0

© Видавець ПП Лисенко М.М., 2026

I. Національне державне будівництво: від часів Війська Запорозького до сьогодні

Теперішня війна, яку розв'язала Росія 2014 року, з перетворенням її у 2022 році на екзистенційну проблему для України призвела до катастрофічних людських і територіальних втрат. На кін поставлено майбутнє нації й держави. Ніхто вже не говорить про швидке повернення громадян і територій: мільйонів людей і сотень тисяч квадратних кілометрів. Щоб зберегтися, потрібна тотальна мобілізація всіх резервів, а для цього необхідно визнати катастрофічний стан української нації й запропонувати план її порятунку в далекосяжній перспективі.

Уся історія людського суспільства свідчить, що базовими в ієрархії інтересів будь-якого державного етносу (титульної нації) завжди були й залишаються виживання та відтворення як у кількісному, так і в якісному вимірах. Це має стати стратегічним завданням державної демографічної політики. На нашу думку, доцільно вивчати тему боротьби за українську ідентичність у біологічній та ментальній формах. Кожна епоха висуває українцям свої загострені вимоги для збереження нації. Мова йде про формування україноцентричного світогляду з одночасною інтеграцією нації до

світового порядку. Отже, головна теза україноцентризму (або прагматичного націоналізму) полягає в забезпеченні біологічного та ментального відтворення популяції українців. Тому зрозумілість етнонаціональної політики, яку проводить сучасна українська держава, є чи не найголовнішим чинником самоідентифікації її громадян. Перемога у війні потрібна нам для самоствердження у такій державній формі, яка б піднесла українську націю на рівень розвинених націй євроспільноти.

Відтак мілітаризація України є неминучою з огляду на поточну й очікувану воєнно-політичну ситуацію у світі. У ньому ми або будемо непереможними, або згинемо. Адже ця війна триватиме невідомо скільки, та й після остаточного очищення України від ворожих військ у межах міжнародно визнаних кордонів перспектива наступних війн лишатиметься. А отже, професія військового стає у нас найавторитетнішою. Це також потребує наповнення владних установ людьми, які готові на все заради державної незалежності України. Без патріотичної мотивації цього не досягти ні на фронті, ні в тилу.

Якщо звернутися до історичного досвіду, то українці завжди прагнули до демократичних форм державного устрою. Згадаймо старшинські ради періоду Війська Запорозького. Територія сучасної Чернігівської області була поділена в ті часи на полки Війська Запорозького:

Ніжинський, Прилуцький, Чернігівський. Поразку Гетьмана Івана Мазепи вбачаємо в укоріненій кланово-олігархічній системі правління, чому сприяла автономія не тільки від царату, а й від загалу козацтва та й усього народу. Це не влаштовувало уряд московії, який мав потребу в централізації фінансових потоків для розбудови імперії. Це не влаштовувало і український народ, який прагнув справедливості. Разом це призвело до остаточного краху Війська Запорозького. Таким чином, набутки Національної Революції 1648–1676 років – створення держави всіх станів народу – тоді були втрачені безповоротно. Ця історія нагадує олігархічно-космополітичну систему сучасної України. Такий устрій ослабив державу настільки, що перетворив її на спокусливу жертву для одвічного агресора.

Сумнозвісна «Чорна рада» в Ніжині з її охлократичними виборами гетьмана стала каталізатором розвалу держави. І тут також запрошується порівняння із прямими виборами в умовах застосування сучасних виборчих технологій, а насправді – маніпуляцій. Історичний досвід козащини, а також деяких сучасних демократій свідчить на користь механізму непрямих виборів, коли виборці обирають представників, які отримують право від їхнього імені обирати кандидатів на відповідну посаду. І так на всіх щаблях влади – представники нижчого рівня обирають представників рівня вищого. Система непрямих виборів довела свою

стійкість у Великій Британії та США і може слугувати за орієнтир у нашому державотворенні.

У цьому зв'язку показовим є спосіб правління Гетьмана Павла Скоропадського в Українській державі 1918 року. Авторитетного генерала, представника старшинсько-козацької династії з Чернігівщини обрали делегати Всеукраїнського з'їзду хліборобів. Це були найбільші непрямі вибори в історії України від часів Гетьмана Богдана Хмельницького з огляду на кількість делегатів: близько 8-х тисяч осіб. Гетьманат Скоропадського прагнув до становлення козацької держави, у якій козацтво як провідний військовий і хліборобський стан мало стати соціально-політичною базою класократичної держави. Класократія, на відміну від демократії, що базується на політичних партіях, спирається на співпрацю станових і професійних організацій, які й формують парламент.

У наш час республіканська форма державного устрою не має альтернативи, але в умовах геополітичної ситуації тривалого протистояння з антидемократичною віссю держав потрібна вона – з міцною центральною владною вертикаллю. Саме тут може знадобитися досвід військово-адміністративного устрою Війська Запорозького і Української Держави як позитивний приклад дотримання засад народовладдя в умовах воєнного часу. Завдяки цьому Військо Запорозьке,

маючи у своєму розпорядженні значно менший людський ресурс, ніж його вороги, змогло воювати, до того ж досить успішно, на два фронти (проти Речі Посполитої і Московського царства) упродовж 28 років (1648–1676 роки). І протягом наступних більш як 100 років державної автономії зуміло закріпити в українців їхню ідентичність, невід’ємною частиною якої є потяг до свободи як національного ідеалу, втіленого, зокрема, у мистецтві українського бароко.

Сьогодні нам передусім потрібно позбутися ментальних упереджень – і тоді прийдуть видимі свободи у часі, просторі, спілкуванні. Далі впроваджуються певні свідомі самообмеження свободи заради спільного інтересу. До речі, відкритість, доступність – головні вимоги до місцевих посадовців, що є до певної міри обмеженням їхньої свободи, а точніше – запобіганням свавіллю.

Мабуть, починати треба з подолання характерної для багатьох українців вади: підпорядкування державних потреб особистій свободі. Будемо сподіватися, що громадянське суспільство, яке засвідчило відданість свободі у часи потрясінь, спонукатиме своїх чільних представників до створення стійкої форми української державності з урахуванням національних традицій і першорядності державницьких потреб українського народу.

II. Методичні рекомендації з поширення у Чернігівській області досвіду національного державного будівництва часів Війська Запорозького задля утвердження української національної та громадянської ідентичності

Оскільки Військо Запорозьке є попередником сучасної української держави як національної, що й знайшло відображення у сучасному Гімні України, в якому її громадяни визначаються як нащадки «козацького роду», то потреба у методичних рекомендаціях актуалізується, зокрема, у світлі Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» і Постанови Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року». Зокрема, у статті 26 цього закону йдеться про необхідність «розроблення і видання методичних матеріалів з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності».

Таким чином, стверджується необхідність висвітлення досвіду державного будівництва Війська Запорозького впродовж XVI–XVIII століть, які є ключовими в історії сучасної української національної державності.

Під час висвітлення досвіду державного будівництва часів Війська Запорозького слід нагадувати, що ця держава республіканського типу виникла 1578 р. на

островах Великого Лугу за порогами на Дніпрі внаслідок гонінь, яких зазнало козацтво на українських землях Речі Посполитої і які були викликані незадоволенням її уряду втручанням козацтва у молдавські справи. Острови Великого Лугу були поза владою будь-якої держави, і козацтво скористалося ними для заснування там власної держави, столицею якої стала Січ.

Слід нагадувати також, що під час відновлення Війська Запорозького 1648 р. унаслідок козацького повстання, очолюваного Гетьманом Богданом Хмельницьким, його столицею став Чигирин.

Варто враховувати, що у різні періоди своєї історії Військо Запорозьке як держава мало певні особливості державно-політичного устрою. Такими періодами слід вважати:

- 1) 1578–1638 рр. – час існування у Запорожжі;
- 2) 1648–1681 рр. – час утвердження державності Війська Запорозького за межами Запорожжя;
- 3) 1681–1714 рр. – час занепаду державності Війська Запорозького;
- 4) 1714–1782 рр. – час поступового скасування урядом Московського царства залишків козацької автономії в автономістських осередках Батурина, Січі й Глухова.

Слід зазначити: пам'ять про національну державу зберігалася, що й зумовило тяглість державного будівництва періоду Української революції 1917–1921 рр., особливо в добу Української Держави, очолюваної Гетьманом Павлом Скоропадським.

Загальні методичні рекомендації щодо Чернігівської області

Установам місцевого самоврядування і державним адміністраціям Чернігівської області на вимогу Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» і Постанови Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року» слід ініціювати і сприяти проведенню таких заходів:

- випуск книг про полки Війська Запорозького, що існували у межах теперішньої Чернігівської області;
- поповнення фондів бібліотек Чернігівської області цими книгами, проведення їх презентацій у колишніх полкових центрах громад;
- започаткування традиції використання в урочистостях і процедурних заходах державної атрибутики Війська Запорозького – полковничих перначів (для голів районних рад і районних державних адміністрацій тих районів, центри яких були полковими містами) як символів кількасотрічної історичної спадкоємності традиції українського національного державотворення, що надавало б очільникам районів і громад пафосу носіїв давніх українських національних елітарних традицій;

- устанавлення пам'ятних знаків на честь полків Війська Запорозького, що існували у межах теперішньої Чернігівської області, у відповідних центрах адміністративно-територіальних одиниць, а також пам'ятних знаків на честь історичних подій, що відбулися в її межах, і видатних осіб, діяльність яких була пов'язана з її теренами;

- започаткування створення історико-культурного заповідника «Ніжин – полкове місто Війська Запорозького»;

- виокремлення у складі Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» тематичного комплексу «Чернігів – полкове місто Війська Запорозького»;

- зміна акцентів у експозиціях Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» у Батурині з безумовної глорифікації його промосковських урядів на героїзацію протимосковських повстань 1668 і 1708 рр. та героїчної оборони Батурина 1708 р. з одночасним висвітленням ролі Батурина у розколі Війська Запорозького у 1660–1670-х рр.;

- відновлення ніжинської наукової школи історії Війська Запорозького, засновником якої у 1920-х роках був професор Микола Петровський;

- рекомендація введення до репертуару ЧОАМДТ ім. Т. Шевченка і НАУДТ ім. М. Коцюбинського вистав

історико-героїчного змісту, що відображають період української національної держави Військо Запорозьке;

- формування оборонної свідомості та громадянської стійкості дітей і юнацтва засобом створення у Чернігівській області мережі військово-патріотичних осередків і таборів з організаційною структурою за зразком полково-сотенного устрою Війська Запорозького;

- залучення Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Сіверського центру післядипломної освіти, Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського до розроблення науково-методичних рекомендацій щодо організації та проведення просвітницької діяльності, виконання програм, реалізації проектів та здійснення заходів для популяризації українського державотворення доби першої української національної держави Військо Запорозьке.

Водночас слід зазначити, що у межах теперішньої Чернігівської області постійно існували (з полковими містами в її теперішніх межах) такі полки Війська Запорозького: Ніжинський (1648–1782 рр.), Прилуцький (1648–1782 рр.), Чернігівський (1648–1782 рр.).

Короткочасно існували Борзенський (1648–1649 рр.), Іченський (1648–1649 рр.), Остерський (1648–1649 рр.), Сосницький (1648–1649, 1663–1665 рр.) і Глухівський полки (1663–1665 рр.).

Крім того, деякі частини теперішньої Чернігівської області належали до інших полків Війська Запорозького: Переяславського (1649–1651 рр.), Київського (1652–1782 рр.) і Стародубського (1663–1782 рр.).

Серед подій того часу, які відбулися безпосередньо у межах сучасної Чернігівської області, слід особливо відзначити:

- заснування 1648 р. полків Війська Запорозького з головними осередками у Ніжині, Борзні, Чернігові, Прилуках, Острі, Сосниці;

- визволення козаками Чернігова з-під влади Речі Посполитої 1648 р.;

- бій під Ріпками 1651 р., під час якого загинув чернігівський полковник Мартин Небаба;

- оборона Чернігова від військ Речі Посполитої 1651 р.;

- героїчна оборона Варви від військ Московського царства 1658 р.;

- зруйнування Срібного військами Московського царства 1659 р.;

- зруйнування Борзни військами Московського царства 1659 р.;

- оборона Ніжина від військ Московського царства 1659 р.;

- похід у 1663–1664 р. Війська Запорозького і Речі Посполитої на визволення Сіверщини з-під влади Московського царства;

- загибель Івана Богуна 1664 р. під Новгородом-Сіверським;

- протимосковське повстання 1668 р.;

- зруйнування Ніжина військами Московського царства 1668 р.;

- героїчна оборона Батурина від військ Московського царства 1708 р..

З-поміж історичних осіб того часу, діяльність яких мала велике значення для утвердження державності Війська Запорозького у межах сучасної Чернігівської області, слід відзначити таких:

- Петро Головацький – наказний гетьман, який 1648 р. очолив визвольний похід на Сіверщину;

- Прокіп Шумейко – ніжинський полковник (1648–1651 рр.);

- Мартин Небаба – борзенський (1648–1649 рр.) і чернігівський (1649–1651 рр.) полковник;

- Степан Пободайло – чернігівський полковник (1648–1649 і 1651–1654 рр.);

- Іван Золотаренко – ніжинський полковник (1652–1655 рр.) і наказний гетьман (1654–1655 рр.);

- Григорій Гуляницький – ніжинський полковник (1656–1659 рр.) і наказний гетьман (1654–1655 рр.);

- Петро Дорошенко – прилуцький полковник (1656–1659 рр.), а згодом Гетьман Війська Запорозького (1665–1676 рр.);

- Роман Ракушка-Романовський, діяч Війська Запорозького, літописець;

- полковник Дмитро Чечель, батуринський сотник Дмитро Нестеренко і гарматний осавул Фредерик фон Кенігсек – очільники героїчної оборони Батурина 1708 р.

Методичні рекомендації щодо територіальних громад Чернігівської області

Керівникам територіальних громад і сільським старостам Чернігівської області на вимогу Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» і Постанови Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року» слід ініціювати і сприяти проведенню таких заходів:

- випуск книг про сотні Війська Запорозького, що існували у межах теперішньої Чернігівської області і центри яких розташовувались у межах відповідних територіальних громад;

- поповнення фондів бібліотек Чернігівської області цими книгами, проведення їх презентацій у колишніх сотенних центрах громад;

- започаткування традиції використання в урочистостях і процедурних заходах державної атрибутики

Війська Запорозького – сотницьких значків і символів влади курінних отаманів (для голів територіальних громад селищ і старост сіл, які були сотенними містечками, або осередками куренів) як символів кількасотрічної історичної спадкоємності традиції українського національного державотворення, що надавало б очільникам громад і сіл пафосу носіїв давніх українських національних елітарних традицій;

- установлення пам'ятних знаків на честь сотень Війська Запорозького, що існували у межах теперішньої Чернігівської області, у відповідних центрах адміністративно-територіальних одиниць, а також пам'ятних знаків на честь історичних подій, що відбулися в її межах, і видатних осіб, діяльність яких була пов'язана з її теренами;

- формування оборонної свідомості та громадянської стійкості дітей і юнацтва засобом створення у Чернігівській області мережі військово-патріотичних осередків і таборів з організаційною структурою за зразком полково-сотенного устрою Війська Запорозького.

Варто зазначити, що у межах теперішньої Чернігівської області існували такі сотні Війська Запорозького, що належали до різних полків: Басанська, Батуриńska, Бахмацька, Березнівська, Биківська, Білоусівська, Бобровицька, Борзенська, Варвинська, Веркіївська, Вибельська, Волинська, Володьководівська, Галицька, Голінська, Городенська, Журавська, Заньківська,

Івангородська, Іченська, Киселівська, Кобижчанська, Козелецька, Красноколядинська, Любецька, Менська, Монастирищенська, Морівська, Мринська, Ніжинські сотні (усього сім), Новгород-Сіверська, Новомлинська, Носівська, Оленівська, Олишівська, Остерська, Переволочанська, Понорницька, Прилуцькі сотні (усього три), Прохорівська, Роїська, Салтиководівська, Седнівська, Сиберецька, Синявська, Слабинська, Сосницька, Срібнянська, Столенська, Хорошеозерська, Чернігівська полкова, Шаповалівська, Шептаківська.

III. Державотворчий проєкт «Третій Гетьманат: як побудувати заможну державу»

Вступ

Так сталося, що після проголошення незалежності ми пішли хибним шляхом. Замість того щоб опертися на свої досягнення і запозичити найкращі європейські взірці, взялися копіювати північного сусіда, в результаті чого впровадили модель устрою, сприятливу для транснаціональної злочинності. І це відбулося на тлі гуманітарної катастрофи, якої зазнала українська нація протягом ХХ століття і яка набула небувалого розмаху в першій чверті ХХІ століття під час російської агресії. Невідомо, скільки ще триватиме війна з московським

імперіалізмом. Але один з її висновків став очевидним у перші ж тижні російського нападу: наш народ здатен на виняткову стійкість, масовий героїзм та жертовність у боротьбі за волю Батьківщини. Це все збережено у генетичному коді нації, що народилася на світ в образі козацтва. Тепер, щоб пробудити до дії приховані сили народу, слід невідкладно, не очікуючи навіть завершення бойових дій, узятися до масштабного реформування державного і суспільного життя на воєнний лад, як це було в нашій історії. Мова йде про Гетьманат як ефективну форму державного правління в умовах перманентної війни. З цією метою пропонується для загального ознайомлення концепція державотворчого проекту «Третій Гетьманат: як побудувати заможну державу».

Презентацію концепції здійснив уперше в межах виступу «Використання державотворчого досвіду вченого і громадсько-політичного діяча Володимира Михайловича Кубійовича для побудови ефективної української держави» на засіданні Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) з нагоди 125-річчя з дня народження видатного вченого і громадсько-політичного діяча (місто Львів, Будинок вчених, 23 вересня 2025 року).

Об'єктивні передумови

Історична практика Першого Гетьманату (Військо Запорозьке) і Другого Гетьманату (Українська Держава) засвідчила сприйняття українським народом форми державного правління з обраним Гетьманом на чолі держави.

Спроби гетьманів Богдана Хмельницького, Івана Виговського у республіці Військо Запорозьке та Івана Самойловича, Івана Мазепи, Кирила Розумовського в її підмосковському автономному відламі зробити гетьманство спадковим протягом XVII–XVIII століть, тобто перетворити Військо Запорозьке на монархію, не знаходили підтримки ні в старшинській керівній верстві, ні в козацькому середовищі, ні в широких масах українського народу. Такі намагання ставали додатковим приводом для змов та переворотів і зазнавали поразки. Закономірно, що угода, відома як «Конституція Пилипа Орлика» 1710 р., закріплювала виборність Гетьмана.

Отже, протягом усього періоду козацького врядування більшість політичних сил виступала за виборне гетьманство, і у підсумку жодна спроба встановити спадкове гетьманство не була реалізована.

Влада Гетьмана Павла Скоропадського в Українській Державі 1918 р. базувалася на успадкованій державності Української Народної Республіки, тому її

можна вважати тимчасовою формою авторитарного правління, а не монархією. Пізніше, в еміграції, ідеолог українського традиційного консерватизму В'ячеслав Липинський мав розбіжності з Павлом Скоропадським стосовно форми майбутнього Гетьманату, оскільки, хоч і обстоював її спадкову форму, але не абсолютну, а врівноважену іншими державними структурами, зокрема законодавчими.

У роки Незалежності увага до ідеї Третього Гетьманату поживавилася. Відбулася спроба її реалізації за часів президентства Віктора Ющенка (2005–2010), якого було визнано Гетьманом України на Великій Раді козацьких організацій України 4 червня 2005 р. Він закликав козацтво до об'єднання, насамперед задля участі у справі збереження української культурної спадщини. Пізніше – до участі у деяких практичних сферах: для вирішення питань охорони громадського порядку, довкілля, державного кордону; ліквідації надзвичайних ситуацій; патріотичного та спортивного виховання молоді; комплектування військового резерву тощо. Про зміну державного устрою з урахуванням історичного досвіду попередніх гетьманатів не йшлося, хоча такий запит виходив із козацького середовища. За президентства Віктора Януковича державна підтримка козацького руху поступово згорнулася, і наступні президенти України до теми Третього Гетьманату не поверталися.

У сьогоднішніх реаліях йдеться не тільки про повернення до традиційного розвитку козацького руху як чинника української національної та громадянської ідентичності, а й про залучення сучасного політичного керівництва держави до впровадження ідеї Третього Гетьманату для реформування державного устрою й адміністративно-територіального поділу України. Адже тривожне сьогоднішнє поставило нас перед необхідністю здійснення чіткої національної та громадянської ідентифікації. Потреба в цьому зумовлена трьома аспектами.

Почнемо з того, що ворог оголосив як підставу для жорстоких збройних дій і терору мирного населення облудливу тезу про так званий «один народ». Потрібно ретельно систематизувати аргументи, що переконливо доводять нашу суб'єктність як титульної нації. І головний з них полягає у традиційній демократичності української нації у своїй мононаціональній державі на протигагу московським традиціям панування самодержавців і рабської покори народів та народностей багатонаціональної імперії. Це завдання має виразну контрпропагандистську спрямованість.

Також належить здійснювати чітку просвітницьку роботу в закордонні. Три століття перебування Росії у ролі єдиного суб'єкта міжнародного права вкоренили дилетантську думку, яка не допускала в масовій свідомості іноземців існування пригноблених московським

деспотизмом народів. Навіть СРСР, що був позиціонований як союзна держава, у решті світу вперто називали «Раша», тобто Росія. Сучасна кремлівська пропаганда далі підтримує цей наратив.

І врешті, чітка національна та громадянська ідентифікація потрібна нам самим, щоб зняти нашірування підневільного минулого і пізнати себе. Нам є чим пишатися. Тому Україна повинна стати принципово новою державою, в якій гармонійно поєднано давні народні традиції з ознаками модерної нації. А для цього потрібні докорінні зміни. Щоб остаточно відкинути спроби реставрації СРСР чи іншого імперського утворення з поглинанням України, необхідно повернутися до питання правонаступництва України від Української Народної Республіки у сенсі історичного досвіду державотворення.

Вирішення завдання з національної та громадянської ідентифікації має бути здійснене разом із запровадженням державного устрою у формі Третього Гетьманату. Це тип республіки, в якій виконавчу гілку влади очолює найвища посадова особа держави – Гетьман України. Таке рішення зумовлене безпековими чинниками, серед яких – необхідність відновлення територіальної цілісності держави.

Образно-наочні (іміджеві) зміни

Ми розуміємо їх як реалізацію комплексу заходів на підставі Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Назвемо основні:

- випуск літератури, відеоматеріалів про державу Військо Запорозьке зі столицею у Чигирині, про її полки і сотні, що існували у межах теперішніх областей, районів і територіальних громад;

- поповнення фондів бібліотек цими книгами та відеоматеріалами, проведення презентацій в адміністративних центрах, які були полковими і сотенними центрами;

- започаткування традиції використання в урочистостях і процедурних заходах державної атрибутики Війська Запорозького – гетьманських, полковницьких, сотницьких, курінних символів влади як свідчень кількасотрічної історичної спадкоємності традиції українського національного державотворення, які надавали б очільникам держави, областей, районів, громад і сіл романтичного пафосу носіїв давніх українських національних елітарних традицій;

- проведення у місті Чигирин посвячення на посади вищого політичного і військового керівництва України з поширенням цієї традиції на інші рівні влади аж до місцевого самоврядування;

- установлення пам'ятних знаків на честь полків і сотень Війська Запорозького, що існували у межах теперішніх областей, у відповідних центрах адміністративно-територіальних одиниць, а також пам'ятних знаків на честь історичних подій, що відбулися в їхніх межах, і видатних осіб, діяльність яких була пов'язана з їхніми теренами;

- формування оборонної свідомості та громадянської стійкості дітей і юнацтва шляхом створення в областях мережі військово-патріотичних осередків і таборів з організаційною структурою на зразок полково-сотенного устрою Війська Запорозького;

- відзначення у 2028 році на державному рівні 450-річчя заснування держави Військо Запорозьке (1578–1714).

Законодавчі (інституційні) зміни

Перелічимо основні й найбільш невідкладні:

- ухвалення Закону України «Про українську (титульну) націю», який відображав би історичний процес її формування, унормовував би принципи збереження та розвитку української національної ідентичності у громадян України, які усвідомлюють свою приналежність до української нації як титульної, формував би засади її взаємодії з корінними народами та

національними меншинами, з українцями, які виїхали за кордон, та закордонними українцями;

- внесення змін до Конституції України, Виборчого кодексу України, які забезпечать упровадження ідеології українського традиційного консерватизму у формі республіки з виборністю Гетьмана як очільника держави та виборністю відповідних очільників (воєвод, полковників, сотників, курінних отаманів) адміністративно-територіальних одиниць – за традицією Війська Запорозького.

Цьому повинна передувати організаційна робота з формування інтелектуального шляхетного співтовариства з місцевих еліт (ділових людей та інтелігенції, котрі досягли життєвого успіху, мають моральний і суспільний авторитет, є лідерами громадської думки і виявили жертовність задля української нації). Завданням шляхетного співтовариства має бути проведення просвітницької роботи серед громадян і методологічна підтримка органів центральної та місцевої влади у державотворчому процесі Третього Гетьманату.

Критика інституту Президента України

Владний інститут – інститут президентства – є компромісом між авторитаризмом та демократією. Відтак демократія тут за визначенням є неповною. Їй доволі часто інститут президентства перетворюється на

своєрідний «маскхалат» авторитарного режиму. Найвиразніші приклади бачимо у сусідніх Білорусі та РФ.

Тим часом в Україні встановилася система влади, у якій центром ухвалення рішень є Президент України (у межах конституційної моделі 1996 р.). А оскільки «короля робить свита», то керівник президентської адміністрації (назвіть її хоч секретаріатом, хоч офісом) автоматично стає більш впливовою політичною фігурою, ніж голова парламенту чи очільник уряду. І якщо Конституція декларує інші вимоги – тим гірше для Конституції, бо вона перетворюється на декларацію.

Та головне, що президентська форма правління не відповідає національній ментальності українців. Вони психологічно не сприймають отого компромісу з присмаком авторитаризму. Як наслідок, українці вкрай критично ставляться до кожного наступного президента і після перших же розчарувань готові його змінити.

Нарешті – практика держав із найвищим рівнем життя подає приклади. Президенти там або є очільниками виконавчої гілки влади (у Європі це ілюструє П'ята Французька Республіка із сильною президентською владою), або мають дуже обмежений перелік функцій (скажімо, на самітах G7 аж п'ять країн представлені очільниками урядів, а не президентами).

Запровадження посади Гетьмана України

Для початку потрібно відновити практику обрання Гетьманом України чинного Президента України. У подальшому передбачається скасування посади Президента України і запровадження посади Гетьмана України. Він не лише матиме повноваження голови держави, а й очолюватиме виконавчу гілку влади, яка формується за професійною, а не за партійною ознакою. Саме на таких засадах – легітимності й професійності уряду, визнаного всіма соціальними групами (класами), стояв теоретик українського державотворення В'ячеслав Липинський у період Другого Гетьманату та професійності й понадпартійності – організатор розгалуженої суспільно-громадської установи під назвою Український Центральний Комітет Володимир Кубійович на українських етнічних землях під час Другої світової війни.

Але Гетьман України є насамперед Верховним Головнокомандувачем, якому підпорядковуються очільники воєнізованих адміністративно-територіальних одиниць. Із передбачених законом приводів Гетьман України санкціонує внесення змін до Конституції, видає універсали, якими затверджує створення і розпуск парламентської коаліції, вносить у парламент кандидатури міністрів, ініціює відставку уряду й позачергові парламентські вибори, має право законодавчої ініціативи. Прем'єр-міністр України – голова уряду – підпорядковується Гетьману України і є другою за важливістю посадовою особою в системі виконавчої гілки.

Адміністративно-територіальний поділ

Незалежність відображає суб'єктність держави, а така залежить від ефективності державного устрою. Тож державний устрій має забезпечувати суверенітет держави і добробут української нації, тобто неухильне зростання чисельності населення і валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення. Для цього належить з урахуванням безпекових загроз реформувати також відповідним чином адміністративно-територіальну систему держави.

Нині існує 3-ступенева адміністративно-територіальна система (центр – область – район), впроваджена в 30–50-х роках минулого століття за уніфікованою системою колишнього СРСР. Вона відповідала організації державного та громадського управління регіонами, народним господарством, політичним і культурним життям УРСР як частини загальносоюзної держави. Нині такий поділ не відповідає потребам незалежної держави Україна, яка інтегрується до ЄС і водночас перебуває у стані постійної воєнної загрози. Територіальний поділ України відповідно до Конституції має ґрунтуватися на принципах цілісності та єдності державної території, поєднання централізації державної влади і децентралізації самоуправління, збалансованості соціально-економічного розвитку населених пунктів і регіонів з урахуванням їхніх історичних,

економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Проект передбачає на основі історично-етнографічних і економіко-культурних регіонів та з урахуванням постійної воєнної загрози утворити замість областей воєводства. Їх буде вдвічі менше, ніж областей, і вони матимуть, наприклад, такі назви: Сіверське, Слобожанське, Донське, Таврійське, Кримське, Січеславське, Київське, Поліське, Волинське, Подільське, Галицьке, Буковино-Закарпатське. Воєводства складатимуться з полків. Наприклад, на території Чернігівської області, яка буде частиною Сіверського воєводства, замість 5 районів можна створити 3 полки: Чернігівський, Ніжинський, Прилуцький. На основі теперішніх територій громад утворюються сотні, до яких будуть входити курені (окремі села). Новий адміністративно-територіальний устрій буде 4-ступеневим (центр – воєводство – полк – сотня).

Виборча система

Представницькі органи адміністративно-територіальних одиниць і нижня палата парламенту – Палата громад – формуватимуться на прямих виборах за територіально-мажоритарним принципом шляхом поіменного голосування. Виборці Громади/Об'єднання

Громад обирають депутатів з переліку кандидатів, які є самовисуванцями або представниками партій.

Для обрання Гетьмана України і формування верхньої палати парламенту – Генеральної Ради – пропонується застосувати принцип непрямих виборів у два етапи.

На першому етапі виборці Громади/Об'єднання Громад у кількості двох-трьох тисяч осіб обирають одного Виборного. Це може бути у межах нинішніх великих виборчих дільниць чи кількох малих. За кандидатів виборець голосує зі свого виборчого акаунта через Інтернет або шляхом заповнення іменного бюлетеня безпосередньо на виборчій дільниці. Права і обов'язки та відповідальність Виборних регулюється виборчим законодавством.

Принципова особливість поіменного голосування у тому, що кожен виборець несе моральну відповідальність за свій вибір. Результати оприлюднюються персоніфіковано – з переліком виборців, які проголосували за кожного кандидата. Тоді фальсифікація неможлива, бо якщо чийсь голос зараховано неправильно, це відразу можна оскаржити.

Таким чином, в Україні буде обрано приблизно 20.000 Виборних (на практиці вони і є представниками шляхетного співтовариства), що дає можливість проведення зборів Загальної Ради Громад. Однак участю у ній функція Виборного не обмежується. Він стає найбільш

наближеною до мешканців Громади/Об'єднання Громад посадовою особою, яка контролює діяльність органів влади, починаючи з Гетьмана України і закінчуючи посадовими особи місцевого самоврядування, щодо захисту інтересів та прав громадян. Він буде таким собі місцевим омбудсменом, покликаним боротися за справедливість і проти зловживань посадових осіб. Нарешті громадяни перестануть нарікати, що нема кому поскаржитися. А процедура відкликання Виборних, котрі не виправдали довіри, буде доволі простою.

На другому етапі проводяться вибори Гетьмана України. Кандидати на посаду Гетьмана України повинні бути з числа Виборних. Обиратимуть Гетьмана України поіменним голосуванням на Загальній Раді Громад. Загальна Рада Громад обирає так само Старшину з числа Виборних. Старшина формує верхню палату парламенту – Генеральну Раду. Генеральна Рада матиме право ветовати закони, ухвалені парламентом України.

За давньою традицією Загальна Рада Громад збиратиметься тричі на рік (після Різдва, Великодня і Покрови), а за потреби – позачергово. Вона вправі за необхідності позбавити повноважень Гетьмана України і Старшину.

За аналогією у межах окремих адміністративно-територіальних одиниць Виборні формують місцеву старшину на чолі з воєводами у воєводствах,

полковниками у полках та сотниками у сотнях, курінними отаманами у селах.

Виборні формують судову гілку влади і входять до складу присяжних у судах.

Облаштування громадянського суспільства

Демократичний устрій, який ми будуємо в Україні у формі громадянського суспільства, передбачає наявність ефективного контролю за владою. Саме Громади набувають законодавчо закріпленого статусу об'єднань громадян за місцем проживання. Тому Громада – це Інститут Громадянського Суспільства (ІГС), ключовою функцією якого є здійснення громадського контролю за владою, насамперед у межах території своєї адміністративно-територіальної одиниці. Такий контроль за публічною владою на певній адміністративній території здійснює Громада/Об'єднання Громад через інститут Виборних. Він є виявом спроможності й відповідальності Громади за самостійне управління власними справами і одночасно надає їй як ІГС спосіб реалізації самодіяльності громадян. Громадянське суспільство складають також ІГС, що діють за екстериторіальним принципом: громадські об'єднання, релігійні організації, преса тощо, кожна з яких є фаховою у своїй сфері. Вони беруть участь в інституціях державно-громадянського партнерства, у дорадчо-консультативних

органах різних рівнів, виконують делеговані державою повноваження, творять науково обґрунтовану експертну ініціативу і впроваджують її, здійснюють громадський контроль за діяльністю органів державного і місцевого управління, відстоюють законні інтереси громадян у соціально-економічній і гуманітарній сферах. В умовах постійної воєнної загрози функціонує безперервний діалог «влада – громадянське суспільство». Він убезпечує державу від конфліктів у формі масових протестів. Правовою підставою такого діалогу стане Закон України «Про взаємодію громадянського суспільства з органами державної влади та органами місцевого самоврядування» (далі – Закон про взаємодію). Фундаментальними принципами Закону про взаємодію є:

- самоврядність громадянського суспільства;
- рівність можливостей;
- участь та інклюзивність;
- партнерство;
- прозорість та підзвітність;
- взаємна відповідальність сторін.

Відтак діяльність ІГС має не лише дорадчо-консультаційний, а й контрольно-рекомендаційний характер. Рекомендації мають обов'язковий характер щодо їхнього розгляду та надання вмотивованих відповідей, тобто на ці відносини поширюється дія законодавства про звернення громадян.

Механізм забезпечення контрольних функцій ІГС містить дві складові: організаційну та фінансову.

Як організаційну модель реалізації мети можна розглядати варіант за взірцем діяльності колишніх комітетів народного контролю (КНК) щодо нагляду за всіма управлінськими шаблонами органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Свого часу діяльність КНК регламентувалася спеціальним законом. Очевидно, що організаційна складова знаходить своє відображення у тому ж таки Законі про взаємодію.

У фінансовій складовій очевидно, що зазначена діяльність є державотворчою і фінансується із державного бюджету (окремим бюджетним рядком) за виконання делегованих державою повноважень. Це також відображає Закон про взаємодію.

Діяльність ІГС стане відповіддю громадянського суспільства на виклик часу – необхідність посилення керованості держави в умовах ослаблених владних інституцій і хронічних вад політичної системи, які особливо загострила війна, спрямована на знищення української державності.

Державний устрій у формі Третього Гетьманату дає можливість наповнити реальним змістом підтримку розвитку громадянського суспільства задля утвердження української нації як суверена у своїй державі.

Облаштування закордонних територіальних громад

Унаслідок багаторічної війни на території нашої держави постали нові реалії, досі не знані в історії Європи. З'явилася багатомільйонна Пан'європейська Україна: українські громадяни за кордоном, об'єднані в громадські організації для забезпечення своїх соціально-економічних, освітньо-культурних та громадянських потреб.

Громадські організації закордонних українців створюються за територіальним принципом, формуючи таким чином закордонні територіальні громади (ЗТГ), і реєструються відповідно до законодавства держави перебування, а також стають на облік у закордонній дипломатичній установі України.

Міністерство закордонних справ України (МЗС) щороку формує План заходів із реалізації бюджетної програми щодо фінансової підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України. МЗС є відповідальним за організацію участі у виборах громадян України, які перебувають за кордоном. Тому на матеріально-технічній базі громадських організацій закордонних українців утворюються неекстериторіальні виборчі дільниці у ЗТГ. Відповідно утворюються дільничні виборчі комісії (ДВК) поза межами дипломатичних установ у місцях найбільшої концентрації українських громадян.

Із цього випливає потреба належного інституційного забезпечення: доповнення законодавчої бази, укладення відповідних міждержавних угод з країнами масового проживання українських громадян, проведення скоординованої системної взаємодії між суб'єктами в цій сфері в Україні та за кордоном.

Для цього потрібно розробити й ухвалити Закон України «Про засади державної політики у сфері співпраці з українцями за кордоном», внести зміни до Закону України «Про закордонних українців», а також створити центральний орган виконавчої влади (ЦОВВ) з реалізації державної політики у сфері задоволення потреб українців за кордоном.

Окрім Пан'європейської України, маємо потужну українську діаспору в світі: автохтонних українців, або «стару» діаспору, держав обох Америк та «нову» діаспору – українців, що мають статус «закордонний українець», трудових мігрантів та членів їхніх сімей – українців, що перебувають за кордоном з українським паспортом із метою працевлаштування або вже працюють, освітніх мігрантів та членів їхніх сімей – українців, які здобувають освіти за кордоном і залишаються там на тривалий час. Новоприбулі українські громадяни долучаються до наявної інфраструктури діаспори, тобто стають членами її громадських організацій з усіма перевагами від такого членства, а в державах, де цього немає, творять нові громадські об'єднання.

Висновок

Концепція державотворчого проекту «Третій Гетьманат: як побудувати заможну державу» зводиться до формули:

**Україна + Пан'європейська Україна + Діаспора =
Нова Україна.**

Список використаних джерел

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Володимир Кубійович / упоряд. проф. Олега Шаблія. Париж ; Львів : Фенікс, Українська академія друкарства, 2000. Том II. Мемуари. Роздуми. Вибрані листи. 1024 с.

Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму / ред. Я. Пеленський. Київ ; Філадельфія : Інститут Східноєвропейських досліджень Національної академії наук України, 1995. 471 с.

Лопушинський І. П., Момоток О. М., Татарченко О. Б. Титульна (українська) нація: потреба законодавчого закріплення в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія «Право, публічне управління та адміністрування». 2023. (7). URL : <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-01-14>

Методичні рекомендації з поширення у Чернігівській області досвіду національного державного будівництва часів Війська Запорозького задля утвердження української національної та громадянської ідентичності : проект / уклад. : Сергій Коваленко і Микола Шкурко. Ніжин, 2024. 24 с.

Шкурко Микола. На шляху державотворення. Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2024. 456 с.

ЗМІСТ

I. Національне державне будівництво: від часів Війська Запорозького до сьогодення	3
II. Методичні рекомендації з поширення у Чернігівській області досвіду національного державного будівництва часів Війська Запорозького зادля утвердження української національної та громадянської ідентичності	8
Загальні методичні рекомендації щодо Чернігівської області	10
Методичні рекомендації щодо територіальних громад Чернігівської області	15
III. Державотворчий проєкт «Третій Гетьманат: як побудувати заможну державу»	17
Вступ	17
Образно-наочні (іміджеві) зміни	23
Законодавчі (інституційні) зміни	24
Критика інституту Президента України	25
Запровадження посади Гетьмана України	27
Адміністративно-територіальний поділ.....	28
Виборча система	29
Облаштування громадянського суспільства.....	32
Облаштування закордонних територіальних громад	35
Висновок	37
Список використаних джерел.....	38

Масово-політичне видання

**Про досвід національного
державного будівництва
часів Війська Запорозького
як історичне підґрунтя
утвердження української
національної
та громадянської ідентичності
в Чернігівській області**

*Матеріали до засідання Координаційної ради з питань
утвердження української національної та громадянської
ідентичності при Чернігівській обласній державній
адміністрації*

Відповідальний за підготовку:
Шкурко Микола Пантелійович,
директор БО «Благодійний фонд "Ніжень"»

Видано коштом Благодійної організації
«Благодійний фонд "Ніжень"»

Підписано до друку 30.04.2026 р. Формат 60x84/16
Умовн. друк. арк. 2,3 Обл. вид. арк. 1,9
Наклад 53 пр. Зам. № 2397

Віддруковано з оригінал-макетів замовника.
Видавець і виготовлювач ФОП Лисенко М. М.
16600, м. Ніжин Чернігівської обл., м. Ніжин, пл. Гоголя, 13
Тел.: (067) 4412124. E-mail: vidavec.lisenko@gmail.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції:
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.